

Přednáška 9: Dokonalá a nedokonalá konkurence

JEB003 Ekonomie I

Tržní struktury

Z podmínek tržního uspořádání vycházejí čtyři základné typy tržních struktur:

- **dokonalá konkurence**; a podle počtu firem působících na trhu rozlišujeme typy nedokonalé konkurence:
- **monopolistická konkurence**,
- **oligopol**,
- **monopol**.

Firma má v každé situaci jinou tržní sílu (síla kontroly nad cenou a výstupem v odvětví). Tržní sílu měříme např. pomocí podílu firem na celkových tržbách v daném odvětví.

Pozn.: Nedokonalá konkurence se vytváří i na straně poptávky, např. **monopson** je situace jednoho kupujícího, který se střetává s větším počtem prodávajících (police má jednoho zaměstnavatele a to vládu); nebo **oligopson** je situace, kde se malý počet kupujících střetává s velkým počtem prodávajících (světovou produkci kakaových bobů vykupují jenom tři odběratelé).

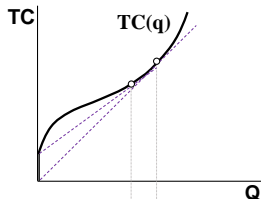
Dokonalá konkurence: předpoklady

Předpoklady dokonalé konkurence:

- **velký počet prodávajících** a kupujících
- a jejich dokonalá informovanost o trhu (jednotné ceny),
- všichni vyrábí jediný produkt nerozlišitelný od ostatních (**homogenita produkce**),
- ceny jsou dány trhem a firma je nemůže ovlivnit, tj. firma je **cenovým příjemcem**,
- existuje volný (beznákladový) vstup do odvětví a volný výstup z odvětví,
- při tržní ceně (a při ceně nižší) neexistuje odbytové omezení, při ceně vyšší než tržní jsou odbytové možnosti nulové.

Dokonalá konkurence: celkové náklady (opakování)

Optimalizace zisku:

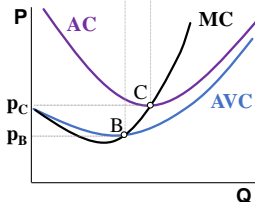
$$\max_{q \geq 0} \pi(q) = \max_{q \geq 0} p \cdot q - C(q)$$

$$\frac{\partial \pi(q)}{\partial q} = p - \frac{\partial C(q)}{\partial q} = 0$$

$$MC(q^*) = MR(q^*)$$

$$MC(q^*) = p^*$$

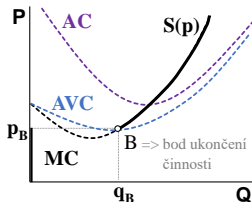
Polohu optima určuje křivka mezních nákladů.

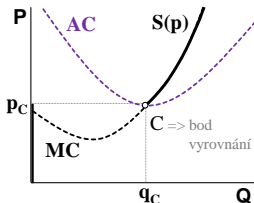
Bod bod vyrovnání nákladů s výnosy (C): firma pokrývá všechny náklady, čistý ekonomický zisk je nulový.

Bod ukončení činnosti (B): Firma pokrývá náklady jenom do výše variabilních nákladů. Pro $p < p_B$ je optimální nevyrábět.

Dokonalá konkurence: nabídka (opakování)

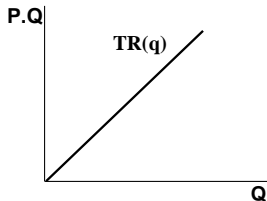

Nabídková křivka $S(p)$ maximalizující zisk v **krátkém období** kopíruje křivku $MC(q)$ od bodu ukončení činnosti B. Je-li $p < p_B$, firma nevyrábí vůbec.

Nabídková křivka $S(p)$ maximalizující zisk v **dlouhém období** kopíruje křivku $MC(q)$ od bodu vyrovnání nákladů s výnosy C. Je-li $p < p_C$, firma nevyrábí vůbec

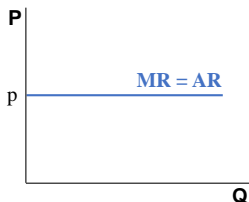
Dokonalá konkurence: celkové příjmy

Průměrný příjem $AR(q)$ je příjem na jednotku outputu q :

$$AR(q) = \frac{TR(q)}{q} = \frac{p \cdot q}{q} = p,$$

tedy **poptávka** $D(p) = p$ je daná **přímkou AR**, tj. je konstantní. Firma v dokonalé konkurenci přejímá cenu trhu.

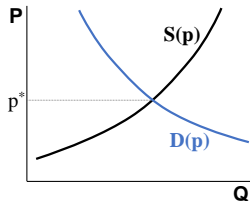

Mezní příjem $MR(q)$ je příjem z dodatečné jednotky outputu q :

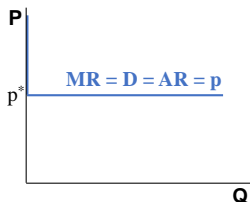
$$MR(q) = \frac{\partial TR(q)}{\partial q} = \frac{\partial (p \cdot q)}{\partial q} = p,$$

tedy $MR = D = AR = p$.

Dokonalá konkurence: poptávka

$D(p)$ je **poptávka celého trhu** nebo odvětví. Část celkové poptávkové křivky patřící jedné firmě je natolik malá, že se malé firmě jeví jako vodorovná, tj. nekonečně elastická (jako exogenně daná cena), tj.

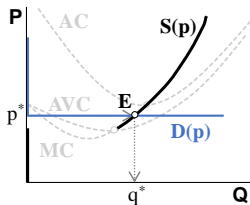

$D(p)$ je **poptávka firmy**:

- pokud $p > p^*$, $D(p) = 0$, firma nic neprodá a všichni utečou ke konkurenci,
- pokud $p \leq p^*$, $D(p)$ je neomezená a prodá se každý objem q .

Mezním příjmem (příjmem za dodatečnou jednotku) je cena produktu $MR(q) = p^*$.

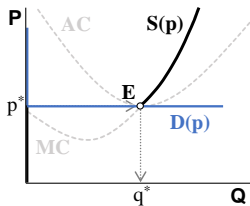
Dokonalá konkurence: rovnováha

Krátké období:

Firma vyrábí na křivce MC do bodu ukončení činnosti B. Pokud $p < p_C$, zisk $\pi < 0$, ale produkce snižuje ztrátu. Optimem bod E, protože

$$p^* = MC(q^*) = MR = S(p^*).$$

Dlouhé období:

Vyrábí se maximálně efektivně a spotřebitelé se těší z nejnižší dlouhodobě možné ceny

$$p^* = \min_{q>0} AC(q).$$

V optimu dokonalé konkurence má firma nulový ekonomický zisk. $S(p^*) = D(p^*)$, přičemž p^* je jediným takovým bodem a $MC = p = MU$ (výrobci respektují preference spotřebitelů).

Nedokonalá konkurence: předpoklady

V realitě většina trhů není dokonale konkurenčních. V nedokonale konkurenčním prostředí firma ovlivňuje cenu své produkce.

Pro nedokonalou konkurenci stačí, aby alespoň jedna z podmínek dokonalé konkurence byla porušena:

- **menší počet výrobců** v odvětví,
- prodávající ani kupující nejsou dokonale informováni (rozdílné ceny u různých výrobců),
- produkty se mezi sebou liší (**heterogénní produkce**),
- firma manipuluje cenou produkce prostřednictvím rozsahu své produkce (**tvůrce ceny**),
- neexistuje volný vstup do odvětví (vysoké náklady na vstup), i zákazník má náklady na změnu dodavatele.

Monopol

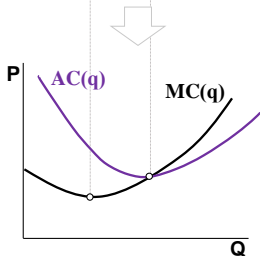
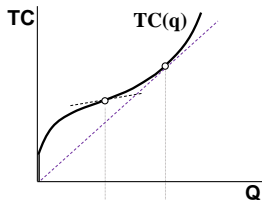
Monopol je **nejsilnější formou nedokonalé konkurence** na trhu.

Charakteristiky monopolu:

- Existuje jediný prodávající s úplnou kontrolou ve svém odvětví,
- existují nepřekonatelné bariéry vstupu do odvětví,
- monopolní firma tvoří cenu,
- neexistují blízké substituty k produkci nabízené monopolem,
- individuální poptávka je zároveň tržní poptávkou.

Důvody vzniku monopolu: významné úspory z výroby ve velkém rozsahu (přirozený monopol: síťová odvětví), firma vlastní jediněčný výrobný faktor (jediné naleziště uhlí), monopol v důsledku státní regulace (Česká pošta), nebo monopol v důsledku inovace (patent).

Monopol: celkové náklady

Předpoklad $f(x)$ konvexně-konkávní produkční funkce s fixními náklady a tedy konkávně-konvexní nákladové funkce $TC(q)$.

Sklon křivky $TC(q)$ je mezní náklad $MC(q)$ (náklad z dodatečné jednotky výstupu):

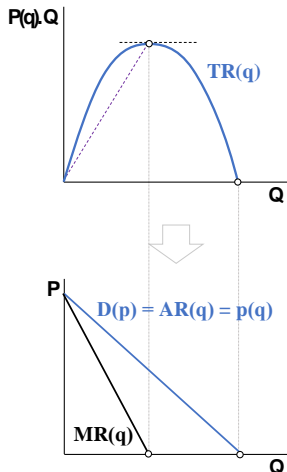
$$MC(q) = \frac{\partial TC(q)}{\partial q}.$$

Pozn.: Jelikož monopol je cenový tvůrce, **nemá nabídkovou křivku**. Ta je odvozená od křivky poptávky (viz dále).

Sklon spojnice počátku s křivkou $TC(q)$ je průměrný náklad $AC(q)$ (náklad na jednotku výstupu):

$$AC(q) = \frac{TC(q)}{q}.$$

Monopol: celkové příjmy

Průměrný příjem $AR(q)$ je příjem na jednotku outputu q :

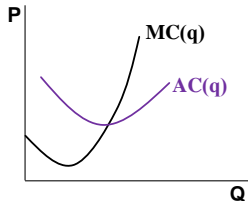
$$AR(q) = \frac{TR(q)}{q} = \frac{p(q) \cdot q}{q} = p(q)$$

tedy **poptávka** $D(p) = p(q)$ je **daná křivkou $AR(q)$** , tj. není konstantní jako u dokonalé konkurence. Je klesající, výrobce svým rozhodnutím volí vyšší objem při nižší realizační ceně nebo naopak.

Mezní příjem $MR(q)$ je příjem z dodatečné jednotky outputu q :

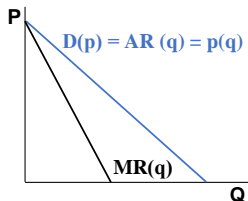
$$MR(q) = \frac{\partial TR(q)}{\partial q}$$

Monopol: optimum

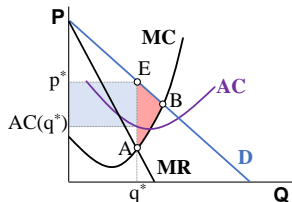
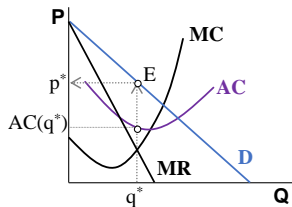
Problém optimalizace zisku π řešíme hledáním extrému funkce $\pi(q)$:

$$\begin{aligned}\max_{q \geq 0} \pi(q) &= \max_{q \geq 0} TR(q) - TC(q) \\ \frac{\partial \pi(q)}{\partial q} &= \frac{\partial TR(q)}{\partial q} - \frac{\partial TC(q)}{\partial q} \stackrel{!}{=} 0 \\ MC(q^*) &= MR(q^*)\end{aligned}$$

Optimální produkce q^* monopolu je v bodě, kde $MR = MC$.

Monopol: realizace zisku

Jak určit velikost zisku π monopolu?

- 1 Určíme optimální produkci q^* monopolu: bod, kde $MR = MC$.
- 2 Určíme prodejní cenu $p^* \in D(p)$, která příslouchá optimální produkci q^* .
- 3 Určíme výrobní cenu $p \in AC(p)$, která příslouchá optimální produkci q^* .
- 4 $\pi = [p^* - AC(q^*)] \cdot q^*$

Monopolní zisk $\pi > 0$ pokud $p^* > AC(q^*)$.

V optimu $p^* > MC$, tj. existují spotřebitelé ochotni kupovat za méně než p^* . Firma by mohla dodatečné jednotky q prodat za $p < p^*$. Jelikož nelze prodávat jedno zboží za různé ceny, vzniká **ztráta mrtvé váhy** (nevytvořený a nerealizovaný přebytek spotřebitele a výrobce).

Monopol: (ne)efektivnost

Existence bariér vstupu brání firmám vstoupit na trh v krátkém i dlouhodobém horizontu. Monopol má proto **v krátkém i dlouhém období kladný ekonomický zisk**. Nicméně ekonomické uspořádání monopolu je neefektivní:

Alokační neefektivnost:

Monopol prodává za cenu, který je vyšší než MC (respektujíc poptávku a její elasticitu) a vzniká ztráta mrtvé váhy.

Pozn.: Monopol nebo obecně nedokonalá konkurence je i **pareto-neefektivní**. Pareto-efektivní situace vzniká, když není možné polepšit si bez toho, aby si ten druhý nepohoršil (např. dokonalá konkurence v dlouhém období).

Výrobní neefektivnost:

Monopol nevyrábí v minimumu AC.

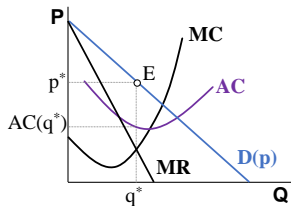
Monopolistická konkurence

Charakteristika monopolistické konkurence:

- na trhu působí **velké množství firem**,
- firmy nabízejí diferencovaný produkt a jsou proto **cenovými tvůrci** ale! výrobky jsou **blízké substituty**,
- náklady na vstup do odvětví jsou nízké,
- náklady na změnu dodavatele jsou pro spotřebitele nenulové.

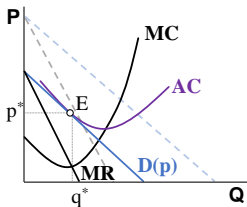
Monopolistická konkurence: realizace zisku

Krátkodobá rovnováha:

Monopolistická konkurence, stejně jako monopol, dosahuje kladného ekonomického zisku:

$$\pi = [p^* - AC(q^*)] \cdot q^*$$

Dlouhodobá rovnováha:

U monopolistické konkurence budou producenti do odvětví vstupovat dokud ekonomický zisk neklesne na nulu, tj. $AR = AC$. Bod ukončení činnosti na křivce AC je E (co není v AC_{min} jako u dokonalé konkurence).

Oligopol

Na oligopolním trhu je poptávka kupujících rozdělena mezi pouze několik poducentů, kteří si navzájem konkurují. Oligopol charakterizuje:

- menší počet firem na trhu,
- produkce homogénní i diferencována,
- existence (překonatelných) bariér pro vstup do odvětví,
- vysoké náklady na vstup do odvětví.

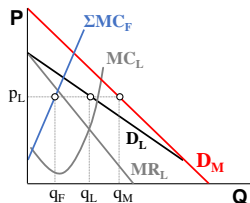
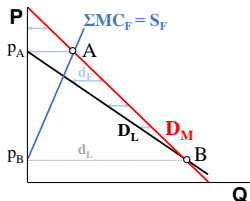
Oligopol s dominantní firmou a lemem

jedna dominantní firma ovládá většinu trhu jako cenový vůdce a je obklopená větším počtem slabších firem, konkurenčním lemem.

Kartel

nekalá kooperace oligopolních výrobců podobných produktů, kteří společně zvyšují ceny nebo omezují výstup.

Oligopol: s dominantní firmou a lemem

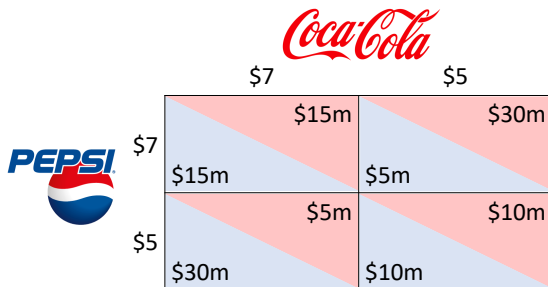

Cenový vůdce (leader) se chová jako monopol, optimální produkce v $MR_L = MC_L$.

Konkurenční lem (follower) se chová jako dokonalá konkurence, optimální produkce v $p_F = MC_F$. Nabídku lemu S_F určuje MC_F .

- Dominantní firma bude produkovat množství q_L (určeno dle $MR_L = MC_L$) za cenu p_L .
- Konkurenční lem převezme cenu p_L cenového vůdce a produkuje q_F (určeno dle $p_L = p_F = MC_F$).
- Celkové poptávané množství při ceně p_L je $q_M = q_L + q_F$.
- Pokud $p > p_A$, produkuje pouze konkurenční lem.
- Pokud $p < p_B$, produkuje pouze cenový vůdce.

Oligopol: koluzní oligopol (kartel)

Věžňovo dilema z teorie her:

Coca-cola a Pepsi jsou oligopolní soupeři. Pokud obě firmy spolupracují a drží cenu na stejné úrovni \$7, mají tržby \$15m každá.

Pokud by ale Cola slevnila zboží (ze \$7 na \$5), měla by vyšší tržby (\$30m místo \$15m) a polepšila by si. Pokud by Pepsi slevnila své zboží, měla by taky vyšší tržby a polepšila by si (z \$15m na \$30m, zatímco Cola skončí s \$5m).

Dominantní strategie (ta, která vede k nejlepším výsledkům bez ohledu na strategii soupeře) obou firem vede k špatné strategii jako celku. Bez spolupráce firmy skončí s tržbami \$10m každá (místo \$15m každá).

Slovníček

(ne)dokonalá konkurence > (im)perfect competition

monopol > monopoly

monopolistická konkurence > monopolistic competition

oligopol, kartel, koluze > oligopoly, cartel, collusion

tržní síla > market power

cenový tvůrce > price maker

cenový příjemce > price taker

alokační a produkční efektivita > allocative and productive efficiency

Pareto-efektivní > Pareto-efficient

množství, které maximalizuje zisk > profit-maximizing quantity

elastická část poptávky > elastic range of demand curve

blízké substituty > close substitutes

bariéra pro vstup na trh > barrier to entry

cenová diskriminace > price discrimination

společensky optimální spotřebitelský přebytek > socially-optimal
consumer surplus